

Editorial

Lidská společnost existuje v čase a v prostoru. Každý společenský jev je možno lokalizovat časově i prostorově, každý společenský proces má svoji časovou i prostorovou dimenzi. Společenské vědy jsou si této skutečnosti vědomy. Jen málokterý společenský vědec si může dovolit zkoumat společnost, aniž by věnoval pozornost času a prostoru, v nichž se různé sledované procesy odehrávají. Přesto se zdá, že pozornost, která je při studiu společnosti věnována dvěma výše zmíněným dimenzím, je mezi ně rozdělena značně nerovnoměrně. Bedliví čtenáři článků v odborných společenskovědních časopisech si mohou snadno všimnout, že zatímco sledování časové dimenze je velice běžné, prostorová dimenze se v textech zase tak často neobjevuje. Příčin může být hned několik, nejpravděpodobnější z nich je ta, že „prostor“ je ve své podstatě mnohem komplikovanější koncept, než je „čas“. Zatímco čas je jednodimenzionální, je vyjádřen v obecně akceptovaných jednotkách a relativně snadno se měří, prostor je vícedimenzionální, vyjadřuje se v různých jednotkách a měří nejrůznějšími způsoby. Možná právě proto je analýza časové dimenze společenské reality běžnou součástí práce prakticky všech společenských věd, zatímco zkoumání prostorové dimenze fungování společnosti jako by v poslední době zůstávalo rezervováno pro disciplínu specializovanou na danou problematiku, totiž sociální geografii. A to je škoda, protože zájem o prostor má v sociologii dlouhou tradici. „Prostorovost“ považoval za významný sociologický problém už jeden z klasiků sociologie Georg Simmel, na prostorové aspekty společenského dění se soustředili i proponenti slavné chicagské školy, v českém kontextu lze zájem o prostorovou dimenzi vývoje společnosti nejzřetelněji pozorovat v pracích Jiřího Musila.

Toto monočíslo *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* je pokusem přitáhnout více pozornosti k prostorovým souvislostem vývoje české společnosti. Myšlenka na vydání monočísla zaměřeného tímto směrem se zrodila v oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu, které se různými výzkumy spojenými právě důrazem na teritoriální dimenzi studovaných problémů systematicky zabývá. V loňském roce byl na tomto pracovišti dokončen tříletý projekt „Vliv politické kultury, sociálně-ekonomických a institucionálních faktorů na rozdíly ve fungování českých regionů“ podporovaný Grantovou agenturou České republiky. Ačkoliv byla část výsledků zmíněného projektu již publikována, v souvislosti s ukončením projektu se dalo očekávat, že se nahromadí více textů, které spolu budou vzájemně souviset do té míry, že by bylo škoda je umístit ve formě jednotlivých článků do různých typů odborných periodik. Zároveň jsme se během práce na projektu seznámili s několika výzkumy, které se na české regiony a jejich vývoj dívaly z odlišné perspektivy než náš projekt, přesto se zdály vhodně doplňovat výsledky našeho bádání. Oslovili jsme proto redakci *Sociologického časopisu* s návrhem na publikování monočísla časopisu, které by bylo zaměřeno

na teritoriální problematiku, vzhledem k zaměření našeho výzkumného projektu konkrétně na problematiku regionů. Po schválení záměru na vydání takového monočísla redakční radou oslovila redakce a editor monočísla standardním způsobem další potenciální zájemce o publikaci příspěvku v tomto čísle časopisu. Výzva měla poměrně značný ohlas. Potenciálních zájemců o téma se objevil značný počet, ačkoliv je nutno přiznat, že podstatnou část z nich tvořili vědci působící mimo sociologii. Ne všichni zájemci o problematiku regionů nakonec texty napsali, ne všechny texty prošly k termínu vydání tohoto čísla úspěšně recenzním řízením. Číslo časopisu, které předkládáme čtenářům, tak nakonec přináší disciplinárně, metodologicky i věcně pestrou směs textů, které jsou spojeny právě svým důrazem na prostorovou, v našem konkrétním případě regionální, problematiku.

Úvodní článek profesora *Martina Hampla* přináší sociologické obci vhléd do myšlení předního českého geografa. Hampl se v něm velmi obecným způsobem zabývá hodnocením změn v regionální diferenciaci socioekonomického vývoje v České republice v současné době. Termín „současná doba“ definuje jako dvě poslední dekády 20. století, jádrem článku je ovšem hodnocení trendů a změn v období transformace společnosti po pádu komunistického režimu. Autor zdůrazňuje neobyčejnou dynamiku diferenciacních tendencí, které můžeme ve společnosti po roce 1989 pozorovat, stejně jako základní trend diferenciacce – totiž rostoucí vnitřní sociální i územní polarizaci. Tento proces vidí jako logický důsledek zásadních proměn v hodnocení výkonnosti ekonomických subjektů a zvýšeného uplatnění kvalitativních faktorů rozvoje, jako jsou sociální a lidský kapitál. Na základě výsledků empirických analýz autor dochází k závěru, že územní nerovnoměrnosti v distribuci ekonomické výkonnosti jsou podstatně hlubší než územní rozdíly sociální. Je to důsledek většího vlivu vnějších, extrémně nerovnoměrně distribuovaných geografických faktorů na ekonomiku než na sociální diferenciaci společnosti. Proto lze po roce 1989 pozorovat ekonomické posilování metropolitních regionů, zvláště pražského, i relativní vzrůst západní zóny České republiky kombinovaný s poklesem významu pánevních oblastí. Tento vývoj je dle autora především důsledkem působení geografických faktorů typu regionální/sídelní hierarchie, makropolohová atraktivita a „zdeděná“ ekonomická specializace a nikoliv teritoriálních rozdílů v „kvalitativní struktuře“ populace.

Tomáš Kostecký, Věra Patočková a Jana Vobecká prezentují výsledky empirického výzkumu, který se inspirovan slavnou knihou *Making Democracy Work* amerického sociologa Roberta Putnama pokoušel ověřit, jestli existují i v České republice pozitivní vztahy mezi výkonností regionálních vlád (v českém kontextu vlád krajů) a sociálním kapitálem krajů, respektive jejich ekonomickou výkonností. Empirické výsledky řadí případ České republiky mezi země, v nichž Putnamovy hypotézy o vzájemných souvislostech těchto tří jevů na regionální úrovni nebyly potvrzeny. Obsáhlý přehled literatury věnované dané problematice ukazuje, že Česká republika není v tomto ohledu zdaleka ojedinělým případem. Na rozdíl od Putnamových výsledků popisujících situaci v Itálii se však ukazuje, že významný

vliv na vývoj českých a moravských regionů může mít faktor, kterému Putnam mnoho pozornosti nevěnoval, totiž lidský kapitál měřený mezikrajskými odlišnostmi ve vzdělanosti populace. Toto zjištění přímo volá po dalším výzkumu v této oblasti.

Jiří Blažek a Pavel Csank podávají čtenářům informaci o výsledcích empirického studia vývoje regionální diferenciace v České republice v období po roce 1989. Článek je méně teoretický než úvodní text Hamplův a je také úžeji a konkrétněji zaměřen. Autoři se především snaží identifikovat odlišné vývojové fáze procesu regionální diferenciace v České republice, se speciálním zaměřením na jeho ekonomickou složku. Z toho důvodu si k hodnocení regionálního rozvoje vybírají takové ukazatele, které umožní každoroční sledování změn v územních rozdílech po celé sledované období 1989–2005. Jako jednotky sledování jsou použity jednak 13 upravených krajů (Praha a Středočeský kraj sloučeny do jedné jednotky), jednak 66 speciálních mikroregionů, které byly zkonstruovány na bázi okresů.

Michal Illner, Tomáš Kostecký a Věra Patočková se ve svém textu pokoušejí o hodnocení odlišností ve výkonech krajských vlád. Výkon krajských vlád definují jako multidimenzionální veličinu, k jejímuž měření zkonstruovali vlastní multidimenzionální agregátní ukazatel měřící výkon krajské vlády v nejrůznějších oblastech její činnosti. Výsledky analýzy ukazují, že rozdíly ve výkonu krajských vlád nepochybně existují, kraje lze řadit do skupin podle výkonnosti, nelze však říci, že by některé kraje byly ve všech sledovaných parametrech vysoce výkonné nebo naopak ve všech parametrech výkonově podprůměrné. Nejzajímavější je, že rozdělení krajů podle výkonnosti sleduje jistou teritoriální logiku – kraje podobného výkonu mají tendenci prostorově se kumulovat v určitých oblastech. To dodává výsledku punc nenáhodnosti.

Článek *Dana Ryšavého* se zaměřuje na regionální instituce. Analyzuje výsledky voleb do krajských zastupitelstev. Obecně hodnotí význam a postavení krajských voleb v politickém systému České republiky a popisuje právní a politický kontext, v němž dochází ke konstituování krajských orgánů. Podrobněji se zaměřuje na to, jakou roli hráli při konstituování volených krajských orgánů volení představitelé venkovských obcí a malých měst a jakou roli hrály politické strany. Zabývá se také potenciálním vlivem nově konstituovaných krajských institucí na kariéry regionálních elit a politický systém národní i lokální úrovně.

Karel Kouba se ve svém textu odlišuje od ostatních primárně tím, že mu jednotkou sledování nejsou kraje, ale soustřeďuje se na analýzu makroprostorových faktorů a jejich vliv na volební podporu pro různé politické strany. Jeho příspěvek je zajímavý především použitím v sociologii nepříliš známých metodologických postupů, které byly vyvinuty v současné kvantitativní geografii. Pomocí těchto metod Kouba ověřuje vliv dvou makroregionálních rozdílů (Čechy versus Morava, bývalé Sudety versus zbytek země) na volební výsledky. Výsledky jeho modelování ukazují, že regionální rozdíly ve výši volební podpory pro politické strany se nezdají být významně podmíněny makroregionálními rozdíly mezi Moravou

a Čechami, ale jsou spíše odrazem nerovnoměrností v rozmístění různých sociálních skupin. Morava není více levicová, protože je to Morava, ale proto, že má její obyvatelstvo jiné sociálně-ekonomické charakteristiky. Bývalé Sudety naopak představují region, u kterého lze odlišit „čistý regionální vliv“ na volební chování nezávislý na efektu způsobeného odlišnostmi ve struktuře obyvatel.

Závěrečný text *Tadeusze Siwka* a *Kamily Bogdové* podobně jako Koubův článek definuje regiony nejen jako kraje. Autoři se zaměřují na popis postavení českých kulturně-historických regionů ve vědomí jejich obyvatel. Vycházejí z hypotézy, že kulturní regiony závisí primárně na vědomí jejich obyvatel. Na základě analýzy dvou specializovaných sociologických dotazníkových šetření autoři dokazují, že nejzřetelněji ukotvené ve vědomí obyvatel jsou historické země Čechy a Morava, zatímco třetí z historických zemí – Slezsko – je přítomna zdatelně, ale na nižší úrovni. Vnímání historických zemí nezáleží na místě bydliště respondentů. Národopisné regiony zauímají naopak ve vědomí respondentů podstatně nižší pozici než historické země, přičemž regiony v dané historické zemi jsou respondentům vždy známější než respondentům žijícím v jiné historické zemi. Administrativní jednotky – kraje – jsou na mentální mapě Čechů na stejné úrovni jako národopisné regiony.

Nakonec mi nezbyvá než popřát těm z čtenářů, kteří jsou stejně jako autoři textů přesvědčeni o smysluplnosti tohoto typu bádání, aby se jim připravené texty líbily. A pro ostatní čtenáře snad budou alespoň některé texty pozváním ke zkoumání dosud neobjevených končin společenskovedního výzkumu.

Tomáš Kostecký